

Dnes je Památný den sokolstva. Připomínáme si oběti sokolů a sokolek

Datum 8.10.2026
Subjekt Vojenský historický ústav Praha
Autor Michal Burian
Region Czech Republic - Capital City Prague
Kategorie Culture, Society and lifestyle, State institutions

Na počátku října 1941 vrcholila první vlna teroru, který Reinhard Heydrich rozpoutal krátce po svém příchodu do protektorátu 27. září 1941. Uprostřed zatýkání a poprav vlastenců a představitelů domácího odboje zacílil Heydrich na organizaci, kterou považoval za mimořádně nebezpečnou: Českou obec sokolskou. K zákroku proti ní došlo v rámci takzvané „Akce Sokol“ v noci ze 7. na 8. října 1941. Na počest všech sokolů a sokolek, kteří obětovali pro svou vlast své životy, si připomínáme 8. říjen jako Památný den sokolstva a od roku 2019 i jako jeden z významných dnů České republiky. Pro vyjádření vzpomínky se na oděv připíná sokolská kokarda.

K pochopení Heydrichových obav ze sokolů a důvodů jeho zákroku proti nim se musíme vrátit o téměř 160 let zpět. Sokolské organizaci, která vznikla v roce 1862, dali totiž její zakladatelé do vínku kromě tělocvičné činnosti i výchovu ke smyslu pro čest, morálku, etiku a především k vlastenectví. Miroslav Tyrš pojímal sokolské cvičení jako součást brannosti národa s cílem vybudovat ze sokolů budoucí národní armádu.

Jeho vize došly realizace v letech první světové války, kdy to byli právě sokolové, kdo stál u vzniku prvních jednotek československých legií ve Francii, Rusku i Itálii. V říjnu 1918 se stali i první armádou nově vzniklého státu a jako dobrovolníci odcházeli bojovat o jeho hranice na Těšínsko a Slovensko.

Co Čech, to sokol

Byť měl Tyršův cíl „co Čech, to sokol“ k realizaci daleko, téměř milionová členská základna vychovávaná v duchu sokolských ideálů významnou měrou spoluvytvářela celkovou společenskou atmosféru meziválečného Československa. Do řad sokolstva patřili i T. G. Masaryk, Edvard Beneš a řada dalších politiků a představitelů veřejného života.

Dramatický rok 1938 prožívali sokolové v ovzduší příprav na obranu Československa před blížící se německou agresí. K významnému postavení Sokola v této oblasti napomohlo již o rok dříve uzákonění povinné branné výchovy obyvatelstva a předvojenské přípravy mládeže, na jejímž provádění se Československá obec sokolská velmi aktivně podílela. Chození na veřejnosti v sokolském kroji se v této době stalo nejen výrazem vlastenectví, ale v pohraničních oblastech i velké odvahy, neboť se sokolové stávali stále častěji cílem henleinovských bojůvek.

Vrcholem dosavadní činnosti Sokola se po téměř osmdesáti letech jeho existence stal červencový X. všesokolský slet. Přímí účastníci, ať již z řad cvičenců či diváků, na něj dodnes vzpomínají jako na jeden z nejsilnějších životních zážitků. Slet se stal pro všechny symbolem připravenosti k obraně vlasti. Před sletem neslo 42 000 běžců tzv. rozestavným během (štafetou) sletový oheň do všech sokolských žup a jednot s cílem v deseti místech pohraničí.

Vlastní slet, jehož program zhlédlo téměř dva a půl milionu diváků a jehož průvod trval více než 4 hodiny, se stal obrovskou demonstrací odhodlání celého národa bránit se nacistické agresi. Na vlastním sletu se podílelo téměř 350 000 cvičenců a cvičenek. Závěrečným a nejmohutnějším cvičením se stala prostná téměř 30 000 mužů, podmalovaná husitským chorálem a uzavřená přísahou republiky. Právě skladba se stala symbolem celého X. všesokolského sletu. Jejím autorem byl pozdější významný člen odboje František Pecháček.

V době vrcholící krize se na hranicích dostávalo pomoci sokolů i jednotkám Stráže obrany státu a v září 1938 čelili spolu s dalšími českými i německými demokraticky smýšlejícími spolky a organizacemi přeshraničním útokům Sudetoněmeckého Freikorpsu. Mnichovská dohoda znamenala pro všechny obrovskou ránu, pro obyvatelstvo v odstupovaných oblastech navíc začal doslova boj o život, a pro sokoly, symbolizující vše, co nastupující nacistická moc v pohraničí nenáviděla, to platilo dvojnásob.

Sokolské rodiny se připojily k proudu uprchlíků z pohraničí a hledaly svá nová působiště. Dařilo se to především díky podpoře, které se jim dostávalo od jednot ve vnitrozemí. Pomoc ale směřovala ke všemu evakuovanému obyvatelstvu. Ze sokoloven se tak stala evakuační centra, kde mnozí nacházeli první provizorní ubytování. Nikdo tehdy nemohl tušit, že řada z těch, kteří opustili na podzim 1938 své domovy v pohraničí, sehraje o čtyři roky později svoji historickou úlohu.

Mezi budoucí nejvýznamnější spolupracovníky parašutistů, kteří uskutečnili v květnu 1942 atentát na Reinharda Heydricha, patřil i starosta sokolské župy Krušnohorské-Kukaňovy Jan Zelenka-Hajský, jehož Žižkovský byt se stal jedním z hlavních opěrných bodů parašutistů. Náčelníkem Krušnohorské-Kukaňovy župy byl Václav Novák z Podmokel. V roce 1938 se s rodinou přestěhoval do pražské Libně, kde našli parašutisté další z bezpečných úkrytů.

Cesty do odboje

Po březnové okupaci českých zemí se v roce 1939 cesty sokolů rozdělily. Mnozí odcházeli do zahraničí, kde očekávali vznik zahraniční armády, podobně jako tomu bylo v letech první světové války.

Formování československého zahraničního odboje probíhalo po okupaci Čech a Moravy za krajně nepříznivých okolností. Postupně vznikla hlavní centra československé emigrace v Paříži a Londýně. V dubnu 1940 byla v Paříži založena Sokolská župa Zahraniční, jejímž starostou se stal významný meziválečný slovenský politik Juraj Slávik.

V úvodním prohlášení se o sokolstvu říkalo: Náčelník československé vojenské správy generál Sergěj Ingr přivítal vznik Sokolské župy Zahraniční slovy:

Sokoly bychom v letech druhé světové války našli na všech bojištích. Ti američtí bojovali v Evropě i v Tichomoří, čeští a slovenští pak na východní a západní frontě i v severní Africe. Bojovali jako pěšáci, tankisté, letci... a jejich fyzické i osobnostní předpoklady je předurčovaly i k absolvování parašutistického výcviku a k zapojení se do nejriskantnějších operací.

Mnoho sokolů se rozhodlo bojovat proti nenáviděným okupantům na domácí frontě. Od prvních dnů existence Protektorátu Čechy a Morava považovali nacisté české tělovýchovné organizace v čele se Sokolem za nepřátele říše. Oprávněně. Pokud činila v roce 1937 členská základna Československé obce sokolské téměř 300 000 mužů a spolu s ženami, dorostem a žactvem více než 800 000, je nasnadě, že se sokolové a sokolky stali od prvních dnů existence protektorátu členy prakticky všech rodících se organizací domácího odboje.

Jednotlivci se tak spontánně stávali členy Obrany národa, Politického ústředí, Zemského národního výboru či Petičního výboru Věrní zůstaneme. V Politickém ústředí to byli např. Přemysl Šámal, Jan Jína, Ladislav K. Feierabend a Jaromír Nečas, v Obraně národa pak např. podplukovník Josef Mašín či generálové Hugo Vojta a Vojtěch B. Luža. V Brně se členové Sokola podíleli na vytvoření odbojové organizace Zemský národní výbor. Rozhodující roli v ní sehráli pedagogové Masarykovy univerzity – Jan Uher, Vladimír Helfert, Vladimír Groh, Robert Konečný a Ferdinand Richter. Skupina se zaměřila především na zpravodajskou a kurýrní činnost a na akce propagandistického charakteru.

Obec sokolská v odboji

Kromě toho že se sokolové zapojili do různých odbojových skupin, vytvořili i vlastní odbojovou organizaci Obec sokolská v odboji. V čele odbojové sítě, která se od ústředí odvíjela přes župy až do místních jednot, stáli čelní činovníci sokolské obce vedení Augustinem Pechlátem (od července 1939 náčelníkem České obce sokolské).

Důležitou součástí prvních týdnů sokolského odboje byla pomoc při ilegálních odchodech do zahraničí. Obdobně jako ostatní odbojové organizace vyvíjeli sokolové rovněž zpravodajskou činnost, a v době, kdy nikdo nepředpokládal, že blížící se válka potrvá téměř šest let, připravovali ozbrojené povstání proti okupantům. Zemským velitelem Obce sokolské v odboji pro Čechy se stal autor sletové skladby z roku 1938 František Pecháček, zemským velitelem pro Moravu pak Štěpán Drásal.

Rozsáhlá síť bohužel nezůstala před Gestapem dlouho utajena a sokolský odboj byl těžce postižen především zatýkáním v řadách Zemského národního výboru a Politického ústředí.

Význam Obce sokolské v odboji začal výrazně stoupat na sklonku jara 1940 při budování druhé odbojové garnitury. Současně se ale v německých zprávách o dění v protektorátu začaly objevovat stále častěji zmínky o nebezpečí, které představuje sokolské hnutí pro okupační moc. Po likvidaci první odbojové garnitury se Obec sokolská v odboji v Čechách stále více orientovala na Obranu národa, na Moravě pak na Petiční výbor Věrní zůstaneme. Postupně se dařilo navázat spolupráci i s Ústředním vedením odboje domácího.

Rozsudek smrti

Dne 12. dubna 1941 nařídil K. H. Frank v zastoupení říšského protektora předsedovi protektorátní vlády Aloisi Eliášovi, aby zastavil činnost Sokola. Zákaz činnosti byl ale pouze prvním krokem ve snaze okupantů o eliminaci sokolského odboje. Dne 27. září 1941 jmenoval Adolf Hitler zastupujícím říšským protektorem SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha, který ihned po své inauguraci vyhlásil stanné právo a rozpoutal krvavé represe proti českému odboji.

Mezi prvními odbojáři, kteří stanuli 28. září 1941 před hlavními popravčí čety v pražských Ruzyňských kasárnách, byl i bývalý cvičitel dorostenců Sokola Královské Vinohrady generál Hugo Vojta. Represím padl za oběť i Augustin Pechlát a další významný člen Sokola a příslušník odboje Vladimír Groh. Oba byli popraveni 30. září 1941.

Zásah proti sokolům gradoval v noci ze 7. na 8. října 1941, kdy byla zahájena „Akce Sokol“. Byli při ní systematicky zatýkáni členové vedení sokolské obce, žup i funkcionáři sokolských jednot. Celkem bylo postiženo asi 1 500 sokolů. Většina z nich byla transportována přes Malou pevnost v Terezíně do koncentračního tábora v Osvětimi.

Ještě během vlny zatýkání, 8. října 1941, podepsal Reinhard Heydrich úřední výměr o rozpuštění České obce sokolské, který vstoupil v platnost o tři dny později. Hlavním argumentem byla

skutečnost, že organizační aparát Sokola sloužil v masovém měřítku odbojovému hnutí. Ve zprávě německé Bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst) o „Akci Sokol“ vypracované počátkem listopadu 1941 se mimo jiné říkalo:

Zatýkáním mezi vedoucími představiteli Sokola byla výrazně postižena i sokolská odbojová síť. Přesto si Heydrich svým zásahem nechtěně vytvořil dobře organizovanou a odhodlanou skupinu mužů a žen, připravenou pomstít své popravené bratry a obětovat přitom doslova cokoliv. Fakticky si tak podepsal rozsudek smrti. Bylo to totiž právě sebevražedné odhodlání sokolů a sokolek, jež se stalo o několik měsíců později základem k úspěšnému uskutečnění atentátu na Reinharda Heydricha. Radikální část sokolského odboje, která se na přípravách atentátu přímo podílela, si na památku 8. října dala název skupina Říjen.

Michal Burian

<https://www.vhu.cz/dnes-je-pamatny-den-sokolstva-pripominame-si-obeti-sokolu-a-sokolek>